

# СИНТАКСИКОЛОГІЯ. ТЕОРІЯ ДИСКУРСУ

УДК 811.161.2

DOI: [https://doi.org/10.17721/um/55\(2025\).178-193](https://doi.org/10.17721/um/55(2025).178-193)

Анатолій МОЙСІЄНКО, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-7856-2746

e-mail: a.moisienko@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

## ДИСКУРСИВНИЙ МАРКЕР АЖ У ДИНАМІЧНІЙ СИСТЕМІ ВИСЛОВЛЕННЯ, ТЕКСТУ

*Вступ.* Дослідження дискурсивів, що в останні десятиріччя набули поширення як у зарубіжній, так і в українській науковій літературі, спрямовані на функційне, семантико-прагматичне осмислення таких одиниць у текстових структурах, зокрема художніх, що пов'язано з питаннями зв'язності і цілісності, архітектонічних характеристик висловлення, твору. На окрему увагу заслуговує динамізаційний аспект аналізу таких дискурсивних слів, словосполук, що виступають засобом інтенсифікації, експресивізації художньої структури.

*Методи.* Описовий, компонентний, дискурс-аналіз, інтеннт-аналіз.

*Результати.* На тлі семантико-прагматичного опису дискурсивів у дослідженнях українських авторів проаналізовано роль дискурсивного маркера АЖ в організації динамічних утворень, що отримують вираження на рівні різних синтаксичних сегментів, у взаємозв'язку з різними (лексико-граматичними, паралелістичними, фразеологізованими тощо) формами висловлення; слугують важливими чинниками створення динамізаційно-образної системи окремої художньої структури.

*Висновки.* У структурі висловлення, тексту дискурсивне слово здатне виконувати динамізаційно-актуалізаційну функцію а) у предикативно-рематичній позиції, зокрема, з дієслівними, а також з іншими частиномовними компонентами, здатними передавати вищий вияв ознаки; б) із уведенням у текст усічених дієслівних форм, прислівникових предикатів типу глядь, гульк, раптом, що створює ефект раптовості, несподіваності; в) у контекстах, що ґрунтуються на синкретизмі ознаки (синій, аж чорний; солоний, аж гіркий; веселий,

аж сумний); з) у фразеологізованих структурах тощо. Повтори дискурсивного слова, утворюваних ним синтагм у системі окремого тексту, здатні означувати динаміку композиційно-образних побудов цілісної структури художнього твору.

Ключові слова: дискурсивний маркер, висловлення, текст (дискурс), частка АЖ, динамізація, експресивізація.

## Вступ

Студії про так звані дискурсивні одиниці (маркери, конектори, оператори, семантичні кон'юнкти, прагматичні форманти тощо), які в зарубіжному мовознавстві отримали широку термінологічну сферу і функціонування ще з останніх десятиріч минулого століття [Blakemore, 1987, Fraser, 1996, Fraser, 1999, Stubbs, 1983 та ін.], з початком нового тисячоліття набули значного поширення і на українських лінгвістичних теренах. Це насамперед монографічні дослідження Ф. Бацевича (“Частки української мови як дискурсивні слова”, 2014), Ю. Невської (“Дискурсиви в епістолярії М. Куліша: комунікативно-прагматичний вимір”, 2019), ряд статей і дисертаційних праць, присвячених теоретичним і прикладним питанням аналізу авторських текстів художньої літератури [Ілик, 2014a; Ілик, 2014b; Олексенко, & Шокуров, 2023], епістолярного жанру [Павлик, 2005; Невська, 2018; Невська, 2019], наукової літератури [Романченко, 2015], іншомовних текстів: англійських [Алексеева, 2001; Засєкін, 2001; Лисецька, 2016], при відтворенні українською мовою [Мегела, 2010; Мегела, 2012], німецьких [Осовська, 2011], болгарських (з дискурсивними словами турецького походження) [Огієнко, 2009].

Поняття дискурсивного слова, чи дискурсивного маркера, дискурсива, які найчастіше термінологізуються в дослідженнях українських лінгвістів, охоплюють мультикатегорійний розряд слів, представлений різними частинами мови (частками, сполучниками, прислівниками, модальними словами, вставними словами, вигуками, прийменниками, окремими класами займенників), що виконують насамперед такі основні функції в тексті (дискурсі), як організація зв'язності і цілісності, і які, не маючи конкретної

денотативної закріпленості, можуть виступати важливими чинниками репрезентації різних функціональних стилів, індивідуалізації авторської оповіді, мови героїв, несучи відповідне комунікативне навантаження, передаючи найрізноманітніші смисли – оцінні, морально-етичні, прагматичні тощо. Дослідники пропонують різні класифікації дискурсивних маркерів за певним типом релятивності, відповідно об'єднуючи такі одиниці в окремі групи, а також підгрупи, що утворюються у зв'язку з семною диференціацією в тій чи тій групі.

Представлене частиномовними категоріями частки і сполучника дискурсивне слово *АЖ* в академічних словниках сучасної української мови [СУМ, 1970, с. 22–23; СУМ, 2010, с. 141] подається з відповідною диференціацією граматичних і значеннєвих ознак, зокрема, тлумаченням частки як підсилювальної. Аналогічно, спираючись на словникову статтю, кваліфікує цей дискурсив і О. Покидько в публікації “Функціональна семантика частки *АЖ*” [Покидько, 2002].

Ф. Бацевич, однак, зауважує, що далеко не в усіх випадках розгляданих контекстів у вищезгаданих публікаціях спостерігаємо таке “підсилення ознаки або дії” [Бацевич, 2014, с. 195–196]. Автор, характеризуючи частку *АЖ* як семантико-прагматичного носія комунікативного смислу “винятковості сприйняття й інтерпретації чогось, про що йдеться в повідомленні”, вказує на різні вияви такого сприйняття – як неочікуваного, несподіваного, “такого, що суб'єктивно представляє найвищу міру прояву ознаки” [Бацевич, 2014, с. 198–201]. Поділяючи за найбільш загальними характерними рисами увесь частиномовний клас часток у функційно-семантичному аспекті, А. Загнітко виокремлює а) вказівні, б) категорійно-комунікативні, пов'язані з відповідними категоріями речення (питальні, спонукальні, заперечні, стверджувальні), і в) дискурсивні, з-поміж яких, за словами дослідника, “постають значущими підсилювальні з різними логіко-експресивними відтінками”, до розряду яких віднесено і частку *АЖ* [Загнітко, 2014, с. 176–177]. Як уточнювально-підсилювальну характеризують частку *АЖ* Н. Дарчук та О. Зубань, описуючи матричну модель ідіостилів українських

поетів Івана Драча, Миколи Вінграновського та Ліни Костенко, при цьому зазначаючи, що частка АЖ в аналізованих творах є домінантною (найчастотнішою) з-поміж інших дискурсивів цієї групи (*та, так, таки, саме, якраз,десь, собі*).

Смислове поле дискурсива АЖ (частки, сполучника) на периферійному рівні (нерідко при поєднанні з іншими службовими словами, прислівниками тощо) може охоплювати контексти з заперечною семантикою: *Думала: тебе розвеселю, аж ні!* (О. Кониський). *Коли це сходяться – аж ні: Лют не діждався* (І. Білик); зіставно-протиставною семантикою: *Зібрались весілля грати, аж ось похорон!* (Г. Квітка-Основ'яненко); причиново-наслідковою семантикою: *Поглянеш в далечинь – аж в очах різше від білини* (А. Хорунжий), *– Як старається – аж упрів!* (Є. Гуцало); необмежено-обмежувальною семантикою: *пор., Йому здавалось, що його тіло розширилось, зросло праворуч і ліворуч, аж ген далеко, й тремтіло, немов жива каблучка* (М. Коцюбинський), *І видно: аж-аж-аж ген до ліска, куди око дістає, дорогою вози потяглися...* (Остап Вишня); потверджувальною семантикою: *Аж справді, ні стій ні пожди, цар велів по всьому царству трубити і бубнити, щоби ніхто не смів другого мордувати...* (І. Франко), *Від хвилювання йому аж насправді у роті пересохло* (О. Скрипник) та іншими виявами модальності: *Колеса деркотіли, аж ніби кричали* (І. Нечуй-Левицький), *На кінець 20-х років його слово дедалі виважується, аж ніби загусає, набуває твердості й прозорості визначеності* (В. Брюховецький).

Хоч у різних – більших чи менших контекстах – можна спостерегти накладання певних смислових площин, що пов'язано з тим чи тим дискурсивним словом, яке, крім основної, часто в поєднанні з іншим дискурсивом, може набувати додаткових смислів, здатних проявлятися навіть у мінімальних висловленнях, пор., із заперечною і протиставною семантикою (*Я думала, йому недобре стало від характеру моїх знайомств, аж ні, він реготав як навіжений, схлипуючи і хапаючи ротом повітря* (М. Соколян) чи причиново-наслідковою і модально-

порівняльною семантикою (*Снаряд гухнув десь попереду, зовсім недалеко, земля аж ніби зойкнула і затремтіла* (В. Дрозд) тощо.

Питання семантизації висловлення у зв'язку з роллю дискурсивного маркера, зокрема частки *АЖ*, у різних контекстах знайшли осмислення, як зазначалося вище, у ряді досліджень українських лінгвістів. У контексті окремого висловлення чи ширшої текстової структури функціонально-смилова, композиційно-динамізаційна роль дискурсивних одиниць надзвичайно виразна, хоч натеper ще в цьому аспекті розглядані одиниці не привернули належної уваги мовознавців. Та, безперечно, спрямованість дослідження у цьому аспекті дозволить актуалізувати важливу характеристичну ознаку дискурсивного маркера, пов'язану з поняттям динамічності (*динамічний*, з гр. – ‘який перебуває в інтенсивному русі, у дії, багатий внутрішньою силою; здатний до змін, оновлення’ [Словник..., 2000, с. 360].

Саме **метою** пропонованої статті і стало висвітлення динамізаційної ролі дискурсива *АЖ* у структурній організації висловлення і тексту. Матеріалом послужили різножанрові тексти українських авторів, переважно художньої літератури.

## Методи

Використано такі методи, як описовий, компонентний, дискурс-аналіз, з метою загального аналізу та систематизації досліджуваних одиниць, їхньої семної, контекстуально-прагматичної, інтерпретаційно-оцінної характеристики.

## Результати

Як засвідчує аналіз досліджуваних матеріалів, у динамічній системі висловлення дискурсив *АЖ* може повністю заступати предикативне слово, словосполуку, виконуючи при цьому акцентаційну, актуалізаційно-рематичну функцію: *У карти, так обшмуглані, що аж, засіли пан різник і пан музика* (Ю. Андрухович); *– А істи, кумо, аж-аж-аж!* (Л. Глібов); *“Грійте окропу, – я митьсья буду”. Мати нагріла такого гарячого, що аж-аж-аж!* (Б. Грінченко, з “Етнографічних матеріалів...”).

Нерідко лексема *АЖ* супроводжує основний предикативний компонент, власне є складником предикативної частини висловлення. Досить виразну роль у такій функції відіграє поєднання дискурсивного маркера з дієслівним компонентом, який за своєю природою характеризується динамічною ознакою: *Сором його аж облік* (Є. Гуцало). У телескопі Габбловому *аж Заспектрило її старі провину* (В. Капуста). І не лише у предикативних структурах з дієслівними, а й іншими частиномовними компонентами, здатними передавати вищий вияв інтенсивної ознаки, нерідко стимулюючи певне метафоричне, психологізуюче сприйняття (*Така вже осінь, що аж голо* (І. Драч); *Ти так далеко, аж нема...* (В. Стус); *Аж страх погано, як згадаю...* (Т. Шевченко), нарешті з відповідною інтенційністю за межами предикативної основи: *А іноді то ще й заплачу, Таки аж надто* (Т. Шевченко); *Такі ж маю крила, що й краю не маю, таке ж моє небо, аж дике в бровах...* (І. Драч); *Каліки, божевільні і злодюги, що пахнуть так не аж... а надто літом* (І. Малкович).

Особливою експресивністю відзначаються конструкції, у яких дискурсивне слово вживається при повторюваних дієсловах, коли завдяки саме частці *АЖ*, що слугує мовби своєрідним пропелером, спрямованим до наступного лексичного компонента, останній набуває виняткового вираження дієвості, наприклад: *За обрій поспішає краєвид. Чомусь він так крокує, аж летить* (В. Рябий). Певне ж, не нівелюється експресивна динаміка, коли передує такому “пропелеру” інший підсилювальний дискурсив (*і*) (*Бо проживаєш свій великий день, повітря спрагло п’єш і аж світлієш* (В. Рябий) чи в постпозиції до *АЖ* маємо алітеративну лексему (вислів), що разом з наступним компонентом становить ідіоматичну сполуку (*Тільки виткнувся з дверей, так зараз на мене й витріщивсь, посатанів, аж з виду зблід* (О. Стороженко)).

Надзвичайним динамізмом характеризуються поєднання дискурсива *АЖ* з короткими (усіченими) дієслівними формами, прислівниковими предикатами, що привносять у загальний контекст ефект раптовості, несподіваності: *Аж глядь, палати зайнялися. Пожар! Пожар!* (Т. Шевченко); *Зібралася на*

роботу, вийшла на танок, **аж** глядь – під грушею сусідський парубійко, Вадим (Ю. Мушкетик); **Аж** глянь: у встояні озерця сипнеться дощова роса, прозоро-синя, мов сльоза (О. Різників); Йду. **Аж** зирк! Баран блукає (І. Франко), От він очима – луп! **аж** – зирк! Перед ним піп (Г. Квітка-Основ'яненко); **Аж** гульк – з Дніпра повиринали Малії діти, сміючись (Т. Шевченко); Доба тісна. Людині тісно в ній, заскоро обертається планета, не встигнеш розігнатися для лету, **аж** гульк – уже спускає крила ніч (О. Різників), ...**аж** гульк – хлоп'я стежкою допотить і ще здалеку: “Дядьку, дядьку!” (Григір Тютюнник); **Аж** раптом – дзвоник у двері (Л. Денисенко); **Аж** раптом сміх і бистрі голоси, І полум'я – і загриміла сталь Під молотом... (В. Свідзинський).

На основі домінантного вияву певної ознаки через синкретизм сприйняття, зумовлений зіставно-порівняльною функцією дискурсива АЖ, вибудовується динамічна структура висловлення на різних сегментах його акцентуації: **Море синє, аж чорне**, тільки білою піною б'є об берег (М. Коцюбинський) (предикативний сегмент); **По небу шматками розісналися хмари темно-зелені, аж чорні** (Панас Мирний) (означальний сегмент); **І чорнозем, аж голубий** в лемішші, Устиг вдихнуть вже першого тепла (А. М.) (субстантивно-означальний сегмент).

Як показують спостереження над досліджуваним матеріалом, у семантиці таких образно-актуалізаційних структур з компонентом АЖ превалює колірна ознака. Пор. ще: **В сю хвилину море синє, аж фіолетове**, небо зовсім весняне, хмарки білі (Леся Українка); – **Як тепер бачу я долю свою: стан гнучкий дівочий, очиці сині, аж чорні часом...** (М. Коцюбинський); **Скільки оком скинеш – нив'я... там полові, там чорні, там зелені, аж голубі, там білі, як молоко** (Панас Мирний); **У вікні постать – бліді, аж блакитні, голі руки** (Люко Дашвар).

Граничний вияв інтенсивності спостерігаємо при ітеративних структурах, що завдяки дискурсиву АЖ уводять у нову експресивну якість: **І там степи, і тут степи, Та тут не такії, Руді-руді, аж червоні** (Т. Шевченко); ...із машини я побачив дві смуги світла, що освітлювали темне-темне, **аж** чорне, поле (П. Тичина). Ітеративну ознаку, яка, по суті, слугує підґрунтям

для динамізації всієї фрази, далеко не завжди може заступити експресія окремого слова (пор. при заміні ітеративів з вище-наведених двох речень, наприклад, лексемою *дуже*: *дуже руді, аж червоні; дуже темне, аж чорне*). Чи в оригіналі такого речення з превалюючою експресією постпозиційної синтагми (як *перепечена перепічка*), хоч і з опорою на попереднє *дуже смуглявий, аж чорний*: *А через це стало помітно, що товариш його – дуже смуглявий, аж чорний, як перепечена перепічка, з сивими плямами по лиці й жовто-карими очима* (В. Винниченко).

Інтенсивність синтезувальної ознаки з домінантним вихідним компонентом ‘колірна’ можна спостерегти в експресивних утвореннях на ґрунті інших смислових ознак, наприклад, часової: *древня → чорна*: *Кобза – така древня, аж чорна: наче натруджена шорстка долоня музики* (О. Пахльовська); фізичної, зокрема температурної: *холоднюча → сиза*: *Дзвонкова джерельна вода холоднюча, аж сиза, вдаряє мечем молодим після чашечки кави, що пропікає тебе аж до елеватора* (І. Драч) тощо.

Порівняймо також експресиви з часткою *АЖ* на основі синкретизму смакових ознак: *солоний → гіркий* (*Їй сама виходить з себе, щоб наситить Свою сльозу, солону, аж гірку, Аби й перед сльозою не змаліти В благанні: перейди мою ріку* (А. М.); різних антонімічних ознак: *веселий → сумний* (*Вода із сонцем вітропереплетень, як музика весела, аж сумна* (В. Рябий); *галасливий → німий* (*І дививися – не бачиш новозмін, що галасливі надто, аж німі* (В. Рябий).

У динамізації текстових структур, зокрема художніх, важливу актуалізаційну роль відіграють фраземні синтагми з дискурсивом *АЖ*: *Піду лишень у хату, та такого задам хропака, аж хата ходором заходе* (Г. Квітка-Основ'яненко); *І часто серце запалає болем. А щось гаряче аж за горло стисне, Коли над рідним тим же самим полем Зависне інша, незнайома пісня* (О. Теліга); *Гуляй душа! Аж ходором – застілля...* (Ю. Назаренко) (усічена форма предикативної фраземи). Надто ж коли така синтагма з дискурсивним компонентом започатковує іншу чи стає продовженням іншої (не обов'язково фразеологізованої): *і кожен крок мій криком аж кричить,*



*і кожен спогад серце зворушає* (В. Стус), *То аж* посується було Денис, *та аж* з серцем скаже (Г. Квітка-Основ'яненко).

На основі повторюваних синтагм із дискурсивом *АЖ* у текстовій структурі окремого твору нерідко утворюються цілі ряди семантико-граматичних паралелізмів, здатних передавати експресивну динаміку тих чи тих художніх (поетичних) побудов:

*Аж* раптом – цей сомнамбулічний спочив,

*Аж* раптом – всепронизна пустота (Ю. Бедрик).

*Тонкі-тонкі, аж* наче не ростуть, *аж* не дерева наче, *врослі в тишу!* (В. Затулівітер).

*Аж* ось вона, *аж* ось вона – розплата,

*аж* ось він, шал, і ярий грім, і гріх! (В. Стус)

Пор. у цілісній системі віршового твору:

*Натомились, мамо, натомились, мамо,*

*Аж* голову клонить сонях у серпні...

*Натомились, мамо, натомились, мамо,*

*Аж* руки-віти у тополі терпнуть...

*Натомились, мамо, натомились, мамо,*

*Аж* вуста-корали у калини гіркнуть...

*Натомились, мамо, натомились, мамо,*

*Аж* під вечір трави буйні в полі никнуть...

*Натомились, мамо, натомились, мамо...*

*А вже ж і не рано, а ще ж і не пізно...*

*Сходить сонце на світанку –*

*Як цілюща рана, неvigойна пісня* (А. М.).

Як бачимо з наведеного тексту, синтаксична структура з дискурсивним маркером *АЖ* здатна розгортати асоціативно-образну паралель антропоморфного співпереживання природи, суголосного душевному стану оповідача, зверненого безпосередньо до свого героя, – лексичний повтор вокативного слова мовби стає контрапунктним моментом для інтонаційного пере-

ключення синтаксем, створюючи при цьому паралелістичний ряд з акцентуаційним повтором препозиційної частки.

Порівняймо також: у динамічній системі Антоничевої поезії “Концерт” дискурсивний компонент АЖ виступає своєрідним структурно-композиційним чинником змістових видозмін і перетворень, які у своїй основі спрямовані на синтезувальну роль голосів музики, кольору, природи, зрештою, всього того, що уособлює творчість митця як космічну світобудову.

Як зазначав М. Ільницький, “за генологічною структурою “Концерт” можна було б зарахувати до сонати чи симфонії – за принципом розвитку мотивів, які розвиваються, перехреснюються, доки не доходять фіналу”; при цьому, за словами дослідника, “момент синтезу починається з назви твору, яка апелює до сусіднього виду мистецтва – музики, до того ж не у статичному, зафіксованому “на смугах п’яти ліній кільця нот” стані, а у сфері, розімкнутій “за межі простору”, – концертній залі природи” [Ільницький, 2008, с. 68].

І в кожному окремому випадку зі зміною образно-змістового витка тексту спостерігаємо, як уключається новий поетикальний регістр, актуалізований повторюваним АЖ, що вводить у контекст нову синкретичну якість, коли *Горлянки соловейків плещуть, мов гобої, у димі пахоців, в чаду лілейних куряв, аж спів змінився в запах, мов за ворожбою, розлився в квітний пил.*

Та це тільки увертюра, каже автор, бо – *На солов’їне гасло дружні перемови усіх музичнодзьобих ста племен пташиних, а у відповідь сп’янілим до нестями хором спалахує червоним співом квіття терен. Мов бризки піни з зір, ряба оркестра квітів, немов на лезо лезом, піснею на пісню на поклик відповіла, аж збудився вітер і вимотався з тиші, де йому затісно.*

І ще один мазок синкретичним пензлем майстра:

*І ширишає концерт. Шалені перегуки здіймає квіття хор у барв грайливій піні і ніч – блакитний фільтр змінює барви в звуки, музики кип’яток наливши в лійку сині. [...] І спів росте, мов повінь. Від землі по зорі переливається від краю аж до краю.*

Повінь мистецького синтезу набуває космічного обширу (Сплелися зорі, птахи, вітер і рослини в один клубок клітин,

в нерозплутанне клоччя і лиш музика, мов потоп, усе поглине), де музична домінанта в поєднанні з іншими стихіями природи, світу, буття, суміжних мистецтв (*пейзаж мельодії, музики баишта обросла акордів хмелем, краєвиди співу*), набуває граничної напруги, ще двічі підсилена синтаксичними паралелями з дискурсивом АЖ (*аж горла миті сріблом пухнуть від напруги, аж лігатурами спливає співу струмів*), доростає в цьому музичному апофеозі до фінальних рядків багатоголосого хору-симфонії, коли *найвищий тон бере в оркестрі ранок, коли в таріль землі тарелем сонця гримне*.

### Висновки

Отже, дискурсивний маркер АЖ, що виступає важливим компонентом в організації зв'язності текстових структур, відіграє незамінну роль у динамізації як окремого висловлення, так і цілісного художнього тексту. Виразна динамізаційно-актуалізаційна функція такого дискурсива – а) у предикативно-рематичній позиції висловлення, зокрема, у поєднанні з дієслівним компонентом, при повторі останнього, а також з іншими частиномовними компонентами, здатними передавати вищий вияв ознаки; б) при введенні в текст усічених дієслівних форм, прислівникових предикатів типу *глядь, гульк, раптом*, що створює ефект раптовості, несподіваності; в) у контекстах, що ґрунтуються на синкретизмі ознаки (синій, аж чорний; солоний, аж гіркий; веселий, аж сумний); г) у фразеологізованих структурах тощо. Повтори дискурсивного слова, утворюваних ним синтагм у системі окремого тексту, здатні означувати динаміку композиційно-образних побудов цілісної структури художнього твору.

### УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

СУМ-11. Білодід, І. К. (Ред.). (1970). *Словник української мови: у 11 т.* Т. 1. Інститут мовознавства НАН України. Наукова думка.

СУМ-20. Русанівський, В. М., Шевченко, Л. Л., Чумак, В. В., Ярун, Г. М., Шевченко, І. В., Бугаков, О. В., & Білоноженко, В. М. (2010). У В. М. Русанівський (Ред.). *Словник української мови: у 20 т.* Т. 1 НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд; Наукова думка.

# СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Алексеева, І. (2001). *Семантика та прагматика англійських часток* [Автореф. дис. канд. філол. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка].

Бацевич, Ф. (2014). *Частки української мови як дискурсивні слова*. ПАІС.

Ділай, М. (2012). Реалізація комунікативно-прагматичного потенціалу дискурсивних слів у текстах англійських проповідей. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия “Филология. Социальные коммуникации”*, т. 25(64), 1, ч. 1, 67–70.

Загнітко, А. (2014). *Частки в системі службових частин мови: типологічний і лексикографічний вияви*. ДонНУ.

Засєкін, С. (2001). *Дискурсивні маркери когерентності англійського діалогічного тексту: когнітивний та прагматичний аспекти* [Автореф. дис. канд. філол. наук, Київський національний лінгвістичний університет].

Лік, О. (2014a). Впевненість і сумніви у збірці Івана Франка “На лоні природи та інші оповідання” (на матеріалі корпусу дискурсивних слів). *Українське літературознавство*, 78, 286–297.

Лік, О. (2014b). Засади маркування дискурсивних слів у корпусі текстів малої прози І. Франка. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Філологічна*, 46, 71–74.

Ільницький, М. (2008). “Концерт” Б. І. Антонича: виміри музичної структури поетичного тексту. *Слово і час*, 9, 64–69.

Лисецька, Ю. (2016). Диференційні ознаки дискурсивних маркерів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: Філологічні науки*, 2(84), 79–82.

Мегела, К. (2010). Англійські дискурсивні маркери у художньому перекладі: функціональний аспект. *Новітня філологія*, 15(35), 204–213.

Мегела, К. (2012). Відтворення стильової своєрідності оригіналу у перекладі дискурсивних маркерів. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*, 28, 272–283.

Невська, Ю. (2019). *Дискурсиви в епістолярії М. Куліша: комунікативно-прагматичний вимір*. Харківське історико-філологічне товариство.

Невська, Ю. (2018). Особливості типології дискурсивів в епістолярному дискурсі. *Мова і культура*, 21, т. II(191), 153–157. Видавничий дім Дмитра Бураго.

Огієнко, І. (2009). *Дискурсивні слова турецького походження в текстах сучасних болгарських мас-медіа* [Автореф. дис. канд. філол. наук, НАН України, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні].

Олексенко, О., & Шокуров, О. (2023). Художні функції службових слів у поетичному мовленні Ліни Костенко. *Лінгвістичні дослідження*, 1, 8–30. <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/13773>

Осовська, І. (2011). Склад і функції дискурсивних маркерів у німецькомовному сімейному дискурсі. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 96(1), 347–351.

Пустовіт, Л. (Ред.). (2000). *Словник іноземних слів*. Довіра.

Павлик, Н. (2005). *Typology of discursive units in Ukrainian epistolary speech* [Автореф. дис. канд. філол. наук, Донецький національний університет імені Василя Стуса].

Романченко, А. (2015). Семантико-прагматичні параметри дискурсивних слів у науковому мовленні. *Наукові записки*, 138, 136–139. Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка.

Blakemore, D. (1987). *Semantic Constraints on Relevance*. Blackwell.

Fraser, B. (1996). Pragmatic markers. *Pragmatics*, 6(2), 167–190.

Fraser, B. (1999). What are Discourse Markers? *Journal of Pragmatics*, 31, 931–952.

Stubbs, M. (1983). *Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. The University of Chicago Press.

#### ABBREVIATIONS

СУМ-11 – Bilodid, I. K. (Eds.). (1970–1980). *Dictionary of the Ukrainian language*: in 11 vols. Vol. 1. Naukova dumka [in Ukrainian].

СУМ-20 – Rusanivskyi, V. M., Shevchenko, L. L., Chumak, V. V., Yarus, H. M., Shevchenko, I. V., Buhakov, O. V., & Bilonozhenko, V. M. (2010). In V. M. Rusanivskyi (Ed.). *Dictionary of the Ukrainian language*: in 20 vols. Vol. 1. NAN Ukrainy, Ukr. mov.-inform. fond; Naukova dumka [in Ukrainian].

#### REFERENCES

Aliexsieieva, I. (2001). *Semantics and pragmatics of English particles* [Extended abstract of dissertation of Philological Sciences, Taras Shevchenko National University of Kyiv] [in Ukrainian].

Batsevych, F. (2014). *Particles of the Ukrainian language as discursive words*. PAIS [in Ukrainian].

Blakemore, D. (1987). *Semantic Constraints on Relevance*. Blackwell.

Dilai, M. (2012). Realization of the communicative-pragmatic potential of discursive words in the texts of Anglican sermons. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho. Seriya "Filologiya. Sotsialnyie komunikatsii"*, v. 25(64), 1, part 1, 67–70 [in Ukrainian].

Fraser, B. (1996). Pragmatic markers. *Pragmatics*, 6(2), 167–190.

Fraser, B. (1999). What are Discourse Markers? *Journal of Pragmatics*, 31, 931–952.

Ilnytskyi, M. (2008). "Concert" by B. I. Antonych: dimensions of the musical structure of a poetic text. *Slovo i chas*, 9, 64–69 [in Ukrainian].

Ilyk, O. (2014a). Confidence and doubt in Ivan Franko's collection "In the bosom of nature and other stories" (based on the corpus of discursive words). *Ukrainske literaturoznavstvo*, 78, 286–297 [in Ukrainian].

Ilyk, O. (2014b). Principles of marking discourse words in the text corpus of short prose by I. Franko. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu Ostrozhka akademiia. Seriya: Filolohichna*. 46, 71–74 [in Ukrainian].

Lysetska, Yu. (2016). Differential properties of discourse markers. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky*, 2(84), 79–82 [in Ukrainian].

Mehela, K. (2010). English discursive markers in literary translation: functional aspect. *Novitnia filolohiia*, 15(35), 204–213 [in Ukrainian].

Mehela, K. (2012). Reproducing the stylistic originality of the original in the translation of discursive markers. *Problemy semantyky, prahmatyky ta kohnityvnoi linhvistyky*, 28, 272–283 [in Ukrainian].

Nevska, Yu. (2019). *Discursives in the epistolary works of M. Kulish: communicative-pragmatic dimension*. Kharkivske istoriko-filolohichne tovarystvo [in Ukrainian].

Nevska, Yu. (2018). Features of the typology of discursives in epistolary discourse. *Mova i kultura*, 21(191), 153–157 [in Ukrainian].

Ohiienko, I. (2009). *Discursive words of Turkish origin in the texts of modern Bulgarian mass-media* [Abstract of the thesis of the Candidate of Philol. Sciences, NASU O. O. Potebnia Institute of Linguistics] [in Ukrainian].

Oleksenko, O., & Shokurov, O. (2023). Artistic Functions of Function Words in Lina Kostenko's Poetic Speech. *Linhvistychni doslidzhennia*, 1, 8–30 [in Ukrainian]. <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/13773>

Osovska, I. (2011). Composition and functions of discursive markers in German-language family discourse. *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky*, 96(1), 347–351 [in Ukrainian].

Pavlyk, N. (2005). *Typolohiia dyskursyvnykh odynyts v ukrainskomu epistoliarnomu movlenni* [Extended abstract of dissertation of Philological Sciences, Vasyl Stus Donetsk National University] [in Ukrainian].

Pustovit, L. (Ed.) (2000). *Dictionary of foreign words*. Dovira [in Ukrainian].

Romanchenko, A. (2015). Semantic-pragmatic parameters of discursive words in scientific speech. *Naukovi zapysky*, 38, 136–139. Kirovohrad State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko [in Ukrainian].

Stubbs, M. (1983). *Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. The University of Chicago Press.

Zahnitko, A. (2014). *Particles in the system of functional parts of speech: typological and lexical-graphic manifestations*. DonNU [in Ukrainian].

Zasiekin, S. (2001). *Discursive markers of coherence of English-language dialogical text: cognitive and pragmatic aspects* [Extended abstract of dissertation of Philological Sciences, Kyiv National Linguistic University] [in Ukrainian].

**Отримано редакцією журналу / Received: 01.06.25**

**Прорецензовано / Revised: 19.06.25**

**Схвалено до друку / Accepted: 23.06.25**

**Anatolii MOISIENKO**, DSc (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0000-0002-7856-2746

e-mail: a.moisienko@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv,  
Kyiv, Ukraine

## **A DISCOURSE MARKER “АЖ” WITHIN THE DYNAMIC SYSTEM OF UTTERANCE AND TEXT**

**Background.** *The research of discourse units, which in recent decades has gained popularity in foreign and Ukrainian scholarly literature, is aimed at the functional, semantic, and pragmatic interpretation of such units within textual structures, particularly in literary texts. This is closely related to the issues of cohesion and coherence, as well as the architectonic characteristics of utterances and texts. Special attention is given to the dynamic aspect of analysing such discourse words and phrases that serve as a means of intensifying and enhancing the expressivisation of the literary structure of the texts.*

**Methods.** *The following methods were used: descriptive, componential, and discourse analysis. These were applied for the general analysis and*

systematisation of the studied units, as well as for their semantic, contextual-pragmatic, and interpretative-evaluative characterisation.

**Results.** On the basis of semantic-pragmatic descriptions of discourse units in the works of Ukrainian scholars, the role of the discourse marker *АЖ* has been analysed in structuring dynamic formations expressed across various syntactic segments. These formations are considered in connection with different forms of expression (lexico-grammatical, parallel, phraseologised, and others). They are found to be key contributors to the development of the dynamic and figurative system of a given literary structure.

**Conclusions.** The discourse marker *АЖ* serves as an important element in maintaining the cohesion and coherence of textual structures, plays an indispensable role in the dynamisation of both individual utterances and the literary text as a whole. This discourse unit serves a distinct dynamic-actualising function: a) in the predicative-rhematic position of the utterance, particularly when combined with a verbal component, repeated verbs, or other parts of speech capable of intensifying a quality; b) when introducing truncated verb forms and adverbial predicates such as *глядь, гульк, пантом*, which produce an effect of suddenness or surprise; c) in contexts based on syncretism of features (e.g., *синій, аж чорний* – blue, almost black; *солоний, аж гіркий* – salty, even bitter; *веселий, аж сумний* – cheerful, nearly sad); d) in phraseological constructions, etc. The repetition of the discourse marker and the syntagms it forms within a given text can convey the dynamic nature of the compositional and figurative structures of a literary work's overall organization.

**Keywords:** discourse marker, utterance, text (discourse), particle *АЖ*, dynamisation, expressivisation.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.